

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

TEXT & IMAGE

ESSENTIAL PROBLEMS IN ART HISTORY

2021 1 (11)

ТЕКСТ І ОБРАЗ:

актуальні проблеми
історії мистецтва

txim.history.knu.ua

ISSN: 2519-4801

TEXT AND IMAGE: ESSENTIAL PROBLEMS IN ART HISTORY

scientific electronic journal

2021, volume 1 (11)

Founder: Taras Shevchenko National University of Kyiv

Year of foundation: 2016

Field of study: History

Language of publishing: Ukrainian, English, German, Polish, Russian, French.

Frequency: twice a year

Editorial board:

Gennadii Kazakevych, Dr. of Sc., Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) – editor-in-chief

Petro Kotliarov, Dr. of Sc., Associate professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) – deputy editor-in-chief

Oleksandr Okhrimenko, PhD, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) – managing editor

Iryna Adamska, PhD, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) – executive editor

Stefaniia Demchuk, PhD, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) – executive editor

Anna Kaluher, MA, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) - editor of Art Criticism section

Natalia Burdo, PhD, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences in Ukraine (Ukraine)

Volodymyr Dyatlov, Dr. of Sc., Professor, Taras Shevchenko National Pedagogical University of Chernihiv (Ukraine)

Maxim Fomin, PhD, Senior lecturer, University of Ulster (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland)

Nathalie-Cécile Ginoux, PhD, Maître de conférences en art et archéologie des mondes celtes, Université Paris-Sorbonne (Paris IV) (France)

Rostyslav Konta, Dr. of Sc., Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Oleg Mashevskiy, Dr. of Sc., Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Pedro Reyes Moya-Maleno, PhD, Universidad Complutense de Madrid (Spain)

Antoni Moysey, Dr. of Sc., Professor, Bukovinian State Medical University (Ukraine)

Aneta Pawłowska, Dr. Hab., Professor, Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Łódzkiego (Polska)

Andrii Puchkov, Dr. of Sc. Professor, Modern Arts Research Institute (Ukraine)

Matthew Rampley, PhD, independent scientist-researcher, Faculty of Arts, Masaryk University (Czech Republic)

Sergei Ryzhov, PhD, Associate professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Ihor Sribnyak, Dr. of Sc., Professor, Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine)

Arno Strohmeyer, PhD, Professor, University of Salzburg (Austria)

Oleksandr Symonenko, Dr. of Sc., Senior Researcher, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences in Ukraine (Ukraine)

Mykhailo Videiko, Dr. of Sc., Senior Researcher, Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine)

Daqing Yang, PhD, Associate Professor, The George Washington University (U.S.A.)

Editorial board address: 01601, Ukraine, Kyiv, Str. Volodymyrska, 60, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of History, Art History department; tel. +380442393407; e-mail: arthistory@univ.net.ua

The journal is published by the authority of the Academic Senate of the Taras Shevchenko National University. Decision №17. June, 29, 2016.

The journal is included in the Ukrainian list of specialized scientific publications (Ministry of Education and Science of Ukraine, decision №374. March, 13, 2017)

ISSN 2519-4801

Image on the cover: Mary Cassat. "Mother and Child" ("The Oval Mirror"), 1898). Metropolitan Museum of Art. Source: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cassat1.jpg>.

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/2519-4801.2021.1>

ЗМІСТ CONTENTS

ANCIENT, MEDIEVAL AND EARLY MODERN ART

- Русяєва М.** Терракотові бюсти богині з коримбами з Ольвії Понтійської елліністичного часу
Rusiaieva M. Terracotta goddess busts with corymbos from Olbia Pontica of the Hellenistic period.....5
- Кіорсак В.** Пограничні образи Русі у сагах про давні часи: інтертекстуальні мотиви як ознака історичної пам'яті
Kiorsak V. Border images of Rus in Fornaldarsagas: intertextuality as an indication of collective memory.....29
- Кравченко Н.** Мисливська геральдика на Волині та Київщині у XVI – першій половині XVII століття
Kravchenko N. Hunting Heraldry of the Volyn and Kyiv Regions in the 16th – early 17th centuries.....45

MODERN AND CONTEMPORARY ART

- Кізима Ю.** The sacred aspect of the image of the child in the early 20th-century Polish and Western Ukrainian painting: socio-historical context and local specifics
Кізима Ю. Сакральний аспект образу дитини у польському та західноукраїнському живописі початку 20-го століття: соціально-історичний контекст та регіональна специфіка.....64

ART CRITICISM

- Левченко І., Котляр О.** «Слід переписати всю історію живопису». Шість текстів нової історії мистецтв Щодо книги Daniel Arasse “Take a Closer Look”
Levchenko I., Kotliar O. ‘The Whole History of Painting Should be Rewritten’. Six Texts of the New Art History. On the book “Take a Closer Look” by Daniel Arasse.....83

МИСЛИВСЬКА ГЕРАЛЬДИКА НА ВОЛИНІ ТА КИЇВЩИНІ У XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ

Надія Кравченко

Hunting Heraldry of the Volyn and Kyiv Regions in the 16th – early 17th centuries

Nadiia Kravchenko

The article is devoted to the subjects and symbolism in the hunting heraldry of the Volyn and Kyiv regions in the 16th – early 17th centuries. Among the innovations of this time period is the appearance of atypical imagery in Ukrainian heraldry, namely that of wild animals and hunting horns. The author analyzes the well-known coats of arms associated with hunting, their prevalence and probable reasons for their obscurity in these areas compared to the Kingdom of Poland.

In the early modern period, nobility used heraldic signs and legends to emphasize their ancient origins, land tenureship and political influence. The appearance of wild animals on Ruthenian coats of arms was symptomatic of the spread of Western heraldic tradition and hunting culture as such. There were multiple instances of symbiosis between the Ruthenian heraldic tradition and Western templates, the most striking of which is the “Korczak” coat of arms. It is believed that the mantling in the form of a dog of the Hungarian Vizsla breed, depicted sitting in a bowl is of Hungarian origin, but the image of the shield (an “escutcheon”) of this coat of arms is actually Ruthenian, interpreted as three belts, logs or rivers. Less prolific than the “Korczak” coat of arms and its variations were the addendum of Western heraldic attributes to the old coats of arms, such as that of hunting horns.

Most of the Western-style coats of arms known or relatively known in these areas belonged to those granted to the Grand Duchy of Lithuania nobility in 1413. Many of them were distributed mainly among the small gentry of Polish origin or Galician immigrants. Instead, in the Volyn and Kyiv regions, the gentry preferred their own historical coats of arms, created on the basis of ancient territorial symbolism. Conceivably, their commitment to ancient heraldic tradition was intended to accentuate their Ruthenian identity.

Key words: coat of arms, hunting fauna, Volyn voivodeship, Kyiv voivodeship, the Polish-Lithuanian Commonwealth, the early modern period.

Часи Середньовіччя, а точніше, його «високого» періоду (XI-XIV ст.) є тією епохою в європейській історії, яка позначилась появою гербів як ознаки статусу його власника, а також печатки з його зображенням як додатка до підпису (Білоус 2012, с. 128). Це явище яскраво відбилось в діловодстві країн Західної Європи, наприклад, Французького королівства, оскільки чимало документів затверджувались печатками із зображенням герба. Його наявність була свідченням належності власника до певного стану, а користування ним – способом соціальної репрезентації (похідної від лицарської), доказом відповідного походження, наявності влади та впливу. У Ранньомодерний час відбулась кодифікація здобутків середньовічної геральдики: створені відповідні правила, що стосувались основних

гербових кольорів та фігур, хутра, клейнодів (чи нашоломників), блазонування, гербові легенди. Паралельно із європейським герботворенням, на українських теренах також формується власна гербова традиція, підґрунтям для якої стали давні родові знаки, якими у т.ч. позначали власність на угіддя (Однороженко 2012, *Геральдика членів господарської ради*, с. 193). У зв'язку з цим зміст і символічне значення чималої частини гербів, які сформувались на їх основі, розшифрувати доволі важко. Пізньосередньовічний період в історії українських земель є тим часом, коли європейські гербові традиції просочуються на терени Волині та Київщини та чинять свій вплив на українське герботворення, яке доти розвивалось переважно на місцевому ґрунті. Слід також врахувати те, що поширення гербів європейського зразка було частиною ширших суспільно-політичних процесів, пов'язаних із юридичним зрівнянням польської шляхти та представників нобілітету ВКЛ.

Мисливська культура ранньомодерного часу, як знайшла свій прояв у геральдиці, є багатокомпонентним явищем, поява якого пов'язана з еволюцією мисливства від галузі економіки до аристократичного захоплення, як виду спортивної розваги. Полювання для знаті було способом підтримання гарної фізичної форми і навичок поведінки зі зброєю, місцем неформального спілкування; на згадку про нього лишались мисливські трофеї, як доказ майстерності мисливця. Ян Остророг (1565-1622 рр.), познанський воєвода та довірена особа польського короля Сигізмунда III, у своєму трактаті «*Myśliwstwo z ogarami*» пише про право полювати як частину шляхетських вольностей, а саму шляхту називає «вільним мисливським народом». Також автор порадики додає, що полювання - гідна справа для лицаря, бо ж розвага без докладеної праці – розкіш, що йому не пасує (Ostrorog 1859, s. 3-4.). Природні багатства, можливість ведення полювання грали свою роль, коли йшлося про земельні надання, їх підтвердження чи продаж, віддання під заставу, успадкування, про що є відповідні згадки в джерелах (Луцька... 2013, с. 213, 216, 330, 401).

Популярність мисливства у ранньомодерний час спричиняє появу цілого пласту культури – мисливських садиб та палаців, інкрустованої сріблом та кісткою зброї, книжкової графіки та натюрмортів на дану тематику, трактатів-порадників з провадження полювання та догляду за помічниками мисливця (про один з яких вже згадано вище) та ін.. (Кравченко 2012, с. 44-45). Станом на XVI – I половину XVII ст.. відомо про окремі сліди західноєвропейської мисливської моди на українських землях – до прикладу, серед майна князів Острозьких фігурують спеціальна вогнепальна зброя, дорогі мисливські ріжки, аксесуари, хутра іноземного походження (Ульяновський 2012, с. 1173-1174).

Однак, матеріальний конвой мисливської культури мав не лише утилітарну функцію. Для потреб нобілітації, себто долучення до аристократичного стану, створювались нові герби, а на деяких з них фігурували мисливські сюжети. Деякі з них стали дуже відомими у Європі і поширились далеко за межі тієї країни, де вони з'явилися. Поза тим, у руській геральдиці, де переважають родові знаки, також трапляються характерні для західної геральдики сюжети (зброя, тварини, мисливське спорядження). Про поширення на теренах Волині та Київщини гербів західноєвропейського зразка і з мисливським підґрунтям, чи, точніше, візуальним елементом йтиметься в цій статті.

Використання гербів західного зразка знаттю (у т.ч. шляхтою), яка володіла маєтками на Волині та Київщині, зафіксоване у річпосполитських гербовниках XVI-XVIII ст.. за авторством Бартоша Папроцького («*Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r. p. 1584*», 1584 р.), Шимона Окольського («*Orbis Polonus*», тритомник, 1641-1643 рр.) та Каспара Несецького («*Korona Polska przy złotej wolności starożytnymi rycerstwa polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego klejnotami, najwyższymi honorami, heroicznym męstwem i odwagą, wytworną nauką a najpierwej cnotą, pobożnością i świętobliwością ozdobiona, potomnym zaś wiekom na zaszczyt i nieśmiertelną sławną pamiątkę w tej ojczyźnie synów podana*», у

пізнішому перевиданні, використаному для написання цієї статті фігурує як «*Herbarz polski...*» 1728-1743 рр.). Гербовники є основними джерелами для дослідження даної теми. Саме в них описані герби польської, руської та литовської шляхти, разом із власне їх зображеннями, середньовічними легендами про виникнення (вважається, що вони мають більш пізнє походження) та доданими прізвищами родин, що ними володіли. Структура гербовників різниться – у гербовниках Б. Папроцького та Ш. Окольського вміщені описи та легенди, пов'язані з гербами, їх зображення, далі йде мова про окремі родини, що володіли ними; в «*Orbis Polonus*» значно більше інформації про руські роди, а також проведені символічні зв'язки між геральдикою Речі Посполитої і давньою символікою античних правителів, на якій також могли фігурувати дикі тварини (Okolski 1641, р. 317-318). Натомість в гербовнику К. Несецького вміщена стисла інформація про всі річпосполитські герби, легенди (якщо вони наявні), а також довгі переліки родин, що ними послуговувались; про окремі шляхетські родини йдеться більш розлого, вказані варіації окремих гербів разом з їх зображеннями.

Поширення гербовників саме в ранньомодерний час не випадкове – в цей період у середовищі коронної шляхти зростає цікавість до генеалогії та історії родових знаків, а разом з тим й інтерес до давньої історії своєї країни. Це явище свідчило про пошуки символічного обґрунтування впливу шляхти на внутрішню політику спочатку Польського королівства, а потім і Речі Посполитої. Герб був частиною сарматського образу шляхтича, його самоідентифікації, методом утвердження власного становища та доказом давнього шляхетного походження, як і зв'язку з рідною землею з давніх часів. Саме тому у цих легендах фігурують як дійові особи королі з династії Пястів, часів «золотого віку» Польського королівства, коли ж ці монархи (Болеслав Сміливий, Болеслав Кривоустий та ін.) нібито і дарували шляхетним лицарям герби (Kazańczuk 2002, s. 56). Серед руської шляхти також для обґрунтування свого впливу та суспільної ваги було поширеним бажання пов'язати своє коріння з котримсь з відомих руських чи литовських князів, польських королів або ж згадати в легенді відому історичну особу (Александра Македонського, Аттілу і т.д.). І якщо у випадку згадки котрогось із відносно близьких хронологічно правителів можна зважити на імовірність потрапляння до гербовника родинної легенди, то згадки про давніших діячів однозначно мали «іміджевий» характер і були продуктом книжної культури ранньомодерного часу (Яковенко 2012, с. 191-193).

Попри те, що виникнення багатьох гербів (нібито) відбулось в XI-XII ст., їх найдавніші зображення та описи відомі здебільшого лише з XIV ст.. Згадки у хроніках та судових ухвалах, зображення на мініатюрах, архітектурних пам'ятках та печатках і є найбільш переконливим доказом володіння представниками шляхетської верстви гербами. Тож до близьких до даної теми джерел варто також додати впроваджені в науковий обіг зображення печаток, якими послуговувались власники цих гербів, затверджуючи ними різноманітні документи, часом замість власного підпису чи в якості його додатку. Такі дослідження зі сфери родової геральдики та сфрагістики були проведені Олегом Однороженком* у цілій низці праць. Наталя Яковенко присвятила окрему статтю ролі геральдичних легенд у творенні руської ідентичності. Водночас поширення «мисливських» гербів у Речі Посполитій не розглядалось в історіографії як відголосок цієї культури, хоча вони пов'язані, більше того – геральдичні джерела чи не єдині візуальні свідчення слідів її наявності на українських теренах у цей період. Нечисленні праці, присвячені принаймні частково історії мисливства на українських землях, написані на основі статистичної документації або законодавчих джерел. Польська історіографія, що стосується ранньомодерної геральдики, гербовників, легенд більш обширна: авторами досліджень на дану тематику є Маріуш Казаньчик, Марек Цетвіньський

* Висловлюю подяку д.і.н. Олегу Однороженку за надані консультації під час написання цієї статті.

та Марек Дервіч, Адам Геймовський, Барбара Мілевська-Важбіньська та ін.. Легендам, вміщеним у гербовнику Бартоша Папроцького, присвятила свою книгу чеська дослідниця Ірена Храбетова.

Новаціями Ранньомодерного часу у герботворенні Речі Посполитої було ускладнення структури існуючих гербів і їх доповнення вищезгаданими додатковими елементами. Водночас мова йде також і про поширення гербів європейського зразка, сформованих на західних теренах Речі Посполитої або в інших європейських країнах. Подібно до тих, що формувались на основі межових знаків, вони так само могли мати давні корені, і їх складно трактувати однозначно. В Ранньомодерний період, частково ще в часи Пізнього Середньовіччя були усталені основні практики, що стосувались кольорів та фігур гербів. На значній частині тих гербів європейського зразка, які були відомі у Речі Посполитій, фігурують дикі та мисливські тварини або ловецькі трофеї чи ріжки. Герби з мисливськими сюжетами у Західній Європі були явищем, що мало давні корені – його пов'язують з реліктами тотемічних уявлень та обрядами ініціації, історією зображень на щитах та декору середньовічних шоломів, що мало поліпшити впізнаваність воїна на полі бою чи під час лицарського турніру (Пастуро 2003, с. 62). Поява деяких із них ґрунтувалась на родинних легендах чи історіях про вдалі полювання, що спричинились, наприклад, до появи мисливських трофеїв або ріжків на гербах.

Фауністичне різноманіття використовуваних у Речі Посполитій гербів вражає: зубри і тури, ведмеді, вовки, лосі та олені, лисиці, орли, качки, журавлі, лебеді, ворони, соколи, яструби, тетеруки, білки, їжаки, зайці, вужі, риба, та навіть екзотичні павичі, слони, не рахуючи міфічних тварин. Появу таких гербів у досліджуваному регіоні варто пов'язувати з одним із рішень Городельської унії 1413 р., згідно з яким шляхта (тоді ще) ВКЛ отримувала від польської низки гербів. Надання гербів було частиною низки заходів, що мали на меті скріпити політичний союз Польського королівства та ВКЛ. Чимало відомих гербів були не польськими, а мали німецьке, пруське, чеське, угорське, італійське походження (Кобилянський, Чернецький 2014, *напр.* с. 61-62, 115). Загалом їх було близько 50, і на значній частці з них фігурують дикі тварини, мисливські трофеї або ріжки; разом з тим, на деяких з них є міфічні, екзотичні або свійські тварини, тож їх ми не беремо до уваги.

Іл. 1. Герб «Корчак»
на печатці
Станіслава
Созанського,
бургграфія
володимирського,
1623-24 рр.

<https://sigillum.com.ua/>

Далеко не всі герби, якими було надано право користатись на теренах ВКЛ, були чи стали відомими на Волині та Київщині у зазначений період, та й загалом їх ступінь поширеності і на території Речі Посполитої, і конкретно в досліджуваному регіоні вкрай різний. Загалом же герби «мисливського» змісту, відомі на Волині та Київщині, варто умовно поділити на дві групи, взоруючись на перелік 1413 р. – як на ті, поширення яких на цих теренах пов'язане з укладенням Городельської унії і ті, що не входили до цього переліку. Цей поділ радше умовний, оскільки чимало гербів навіть зі списку 1413 р. стали відомими завдяки переселенню шляхти з Галичини чи польських або білоруських теренів в зазначений регіон, як їх носіїв. До того ж, в пізніші століття місцевим шляхтичам часом надавались герби не з цього переліку. Непоодинокими були випадки, коли власники гербів європейського зразка використовували і новий герб, і старий, або ж користались видозміною котрогось з дуже відомих гербів (себто гербом з тією ж назвою, але дещо інакшим зображенням на щиті чи в клейноді) чи

коли гілки одного роду, маючи однакове прізвище, користались різними гербами зі списку 1413 р. (Яковенко 2008, с. 36, 54-56). Чи не найбільше видозмін з відомих на українських

теренах гербів зазнали поширені на Волині та Київщині герби – «Корчак» і «Яструбець». Однак в даному випадку йдеться радше про винятки з правила, а поза тим у гербовниках цього часу зафіксовані та описані деякі видозміни, з доданою латинською цифрою поруч. До прикладу, зафіксовано чотири видозміни гербу «Брохвич» з оленем, проте нижче йтиметься про Брохвич IV, відмінний від зафіксованого у гербовниках.

Тож, у 1413 році почався процес поширення гербів європейського зразка на теренах Великого князівства Литовського. Власне, 1413 р. вважають відправною точкою цього процесу, коли до польських гербових родин були прийнятий нобілітет ВКЛ. Поступово цей процес поширився на українські землі, проте через нестачу джерел відтворити його вкрай складно. Загалом же руська шляхта не мала значного бажання змінювати родові герби на іноземні, хоча на межі XVI-XVII ст. додавала до печаток окремі елементи, непридатні для питомо руської геральдики. Водночас нескладно помітити той факт, що саме до гербових родин із цього переліку охоче приймали представників знаті ВКЛ. Серед гербів з цього переліку, які мають мисливський елемент, варто виокремити ті, що були більш-менш відомі на теренах Волині та Київщини: «Яструбець», «Побуг», «Помян», «Наленч», «Лебідь», «Лис», «Равич» і «Трубки». Умовно до цього переліку варто додати й дуже популярний на українських землях «Корчак», оскільки цей герб, походження якого характеризували як угорсько-руське, нині вважається руським.

Помічники мисливця та різки у геральдиці Волині та Київщини. Серед цих гербів є три, на яких або (частіше) в нашоломнику, або на щиті герба зображені помічники мисливця – собаки і хижий птах, у даному випадку яструб, про що йтиметься нижче. Наразі спинимось на мисливських собаках, що зустрічаються на гербах. Найчастіше геральдичних песиків описують як угорську вижлу або хорта. Угорська вижла в часи, про які йде мова в даному дослідженні, була достатньо відомою породою, спеціалізувалась зокрема на полюванні на зайця. Хорти у джерелах цього часу доволі помітні, їх роль під час полювання була інакшою – якщо вижла, як лягава, мала знайти підстрелену дичину, то хорт мав гнати дикого звіра полями разом з мисливцем. Навчання собаки, догляд за ним, харчування були непростотою та недешевою справою, що детально у своєму трактаті «Myśliwstwo z ogarami» описав Ян Остророг (Ostrorog 1859, s. 11-17.). Тож і не дивно, що під час пограбувань чи наїздів на маєтки нападники могли забрати пса разом із коштовним майном. Принаймні про зникнення хортів заявляли скаржники, позиваючись до суду та описуючи завдані кривди (Луцька... 2013, с. 157, 226).

Перш за все в контексті мисливської геральдики варто згадати герб «Корчак» – чи не найбільш відомий герб європейського зразка на українських теренах. У гербовниках його найчастіше його називають угорським; згідно з легендою, вміщеною в гербовнику Бартоша Папроцького, його корені сягають раннього Середньовіччя, та перша згадка про нього датована лише XIV ст. Проте угорське походження має лише нашоломник у вигляді песика породи угорська вижла; найчастіше він срібного кольору, повернутий вправо, сидить в золотій чаші (Paprocki, 1858, s. 677). На щиті цього герба, власне руського походження, були зображені три срібні колоди, тож другою назвою «Корчака» стали «Три вруби»; також врубами в руській геральдичній традиції називали пояси (Однороженко 2011, с. 85). У вже згаданій вище легенді йдеться про те, що три колоди символізують три ріки, поблизу яких відбулись битви, а собака є давнім геральдичним знаком власника прообразу герба, що переміг у них. Відомий також другий варіант цього герба, в якому песик вміщений на щиті, а «три вруби» в клейноді (Okolski, 1641, s. 424) – зокрема в такому варіанті «Корчак» (II) з'являється на печатках Созанських, волинських зем'ян. Вперше угорська вижла з'явилась у нашоломнику герба руського роду Горайських, а в зазначений період песик потрапив на

герби чималої частини руської шляхти, що мала на щиті вруби (Однороженко 2009, *Українська родова геральдика...*, с. 354).

Попри популярність угорської вижли в якості клейноду, представники деяких шляхетських родів лишили замість песика поширене в геральдиці павичеве пір'я. Тож такий герб доречніше називати «Три вруби». Саме так виглядає герб панів Мелешковичів, білоруського роду, що мав маєтки на Волині та Київщині. Також варто навести приклад волинян Коритенських, де також в клейноді зустрічається пір'я павича, а на нижній частині щита, під врубами, півмісяць. Подібно до цієї родини, пір'я павича замість песика в клейноді і звичні вруби на щиті мали на своєму гербі пани Кміти-Чорнобильські з Київщини (Однороженко 2009, *Українська родова геральдика*, с. 277). Натомість на «Корчаку» волинських шляхтичів Добронізьких під трьома врубами на щиті вміщений мисливський ріжок (Однороженко 2009, *Українська родова геральдика*, с. 226). Окрім вищеназваних шляхетських родів, цим гербом, власне з трьома

Іл. 2. Герб «Побуг»,
Orbis polonus, Vol.2.

земельних угідь на Волині та Поділлі Ярошинські (Однороженко 2009, *Українська родова геральдика*, с. 226), волинські пани Боговитини та їх імовірне відгалуження Мишки. Оскільки родів, що користались «Корчаком» (тільки в самій Речі Посполитій) більше трьохсот, то це лише невелика частка його власників та видозмін самого герба, що були відомі в даному регіоні (Niesiecki 1859, s. 43-44).

Іл. 3. Герб «Яструб» на
печатці Лукаша
Вітовського, підчашого
київського, пізніше
земського підсудка
київського, датування
1630-40 рр.;
<https://sigillum.com.ua/>

Ще одним гербом з срібним песиком в клейноді, повернутим вправо, був «Побуг», на щиті якого зображена срібна підкова з хрестом зверху. Цей герб був менш поширеним у Речі Посполитій, відповідно відомо і про меншу кількість його видозмін; переважно вони стосувались зображення самого песика, якого зображували або майже повністю, або лише наполовину. Цікаво, що в гербовниках Б. Папроцького (подібно як і в Ш. Окольського) срібний песик повернений вправо (Paprocki 1858, s. 230), а в гербовнику Несецького – вліво (Niesiecki 1859, s. 241), проте в обох варіантах його видно майже повністю, а на його шиї фігурує золотий нашийник.

Зображеного на «Побузі» песика часто змальовують саме як хорта, але іноді і як угорську вижлу. У хроніці Яна Длугоша, якою користався Б. Папроцький, зазначено, що історію власників цього герба варто виводити з XI ст., проте перші документи, затверджені печатками з цим гербом, датовані також XIV ст.. Найвідомішими власниками цього герба на українських землях були магнати Конєцпольські, власники величезних маєтків на Поділлі (Okolski ? Vol 2, p. 428-429).

Окрім навченого собаки ще одним помічником мисливця був хижий птах, найчастіше яструб або сокіл. Саме яструб з'являється на відомому на Волині та Київщині на гербі «Яструб» (інша назва – «Яструбець»), найчастіше в нашоломнику. У ранньомодерний час мисливці частіше надавали перевагу собакам, навчені хижі птахи були радше елементом престижу і коштували дорого. Полювання з птахом з родин яструбових чи

соколиних вважалося привілегією знаті, а хижий птах навіть був частиною образу шляхтича, на рівні з шаблею (Ejmond 1927, s. 28). І хоча переважно йдеться власне про соколів і яструбів, та полювали і з меншими птахами, наприклад, рябцем (шулікою). Зокрема про цього птаха та його власника, волинського шляхтича Григорія Балабана, згадано в документі про розмежування маєтностей у Луцькому повіті. Мова йде про судові рішення, що стосувались меж земельних володінь єпископа львівського Гедео́на Балабана (родича Григорія) та шляхтича Богуша Заяця-Зденізького (ЦДІАК, ф. 24, оп. 1, спр. 1, арк. 96зв.). Загалом же з такими птахами зазвичай полювали на невеликих ссавців або птахів, зокрема водоплавних. Безперечно, традиція полювання з хижими птахами мала давні корені, тож легенда, вміщена К. Несецьким у гербовнику, де історія цього герба виведена від дохристиянського геральдичного знака з яструбом, не викликає здивування (Niesiecki 1855, s. 232). Та попри імовірні ранньосередньовічні корені «Яструба», перший документ, завірений печаткою з зображенням щита цього герба – підковою з хрестом – датований XIV ст..

Цей герб був ще більш відомим, ніж вищезгаданий «Корчак», і знаний в десятках різних варіацій, які переважно стосуються зображеного птаха в нашоломнику. В звичному варіанті «Яструба» птах звернений вправо і тримає в правій лапі підкову з хрестом, яка фігурує на щиті цього герба, натомість у варіаціях яструб тримає в дзьобі кільце або ж саму підкову, яструба замінювали на крука (без зміни назви герба), на роги буйвола чи мисливські ріжки та ін.. «Яструбом» користались як відомі та значні роди, наприклад пани Немировичі (Однороженко 2012, *Геральдика членів господарської ради*, с. 184), менш відомі Видзги

Іл. 4. Герб «Трубки» на печатці Войтиха

Карвовського, зем'янина кийвського, 1571 р.
<https://sigillum.com.ua/>

(Niesiecki 1855, s. 232) (цей рід мав маєтки на Волині, але більш відомим був на польських теренах та в Белзькому воєводстві), дрібніші роди, як то воляняни Білецькі (Билецькі) чи деякі представники родини Поплавських, Скоповські (Однороженко 2009, *Українська родова геральдика*, с. 376), Вітовські і з теренів Київського воєводства (Однороженко 2012, *Шляхетська геральдика...*, с. 253).

До важливих елементів полювання із собаками, яке так полюбили князі, магнати і шляхта, належить мисливський ріжок, за допомогою якого подавали сигнали собакам. Мисливські ріжки (чи труби) були дуже важливими, особливо якщо йшлося про координацію масштабного полювання з великою кількістю собак, які грали у гонитві різну роль (Ostrorog 1859, s. 44-48). Традиційно матеріалом для ріжка був ріг вола, проте в зазначений період в середовищі еліт зазнають поширення інструменти з дорогоцінних металів, які могли коштувати дуже дорого; вони трапляються в списках втраченого під час наїздів майна (Безпалько & Кузьмінський 2019, с. 18).

Вище вже йшлося про появу ріжка на щиті як додатка до «Корчака», а поза тим цей сигнальний засіб нерідко з'являвся у нашоломниках різних гербів і як фігура щита. Проте чи не найвідомішим гербом із їх зображенням лишались «Трубки», де в найбільш поширеному варіанті чорні ріжки із золотими ремінцями та окуттям з'являються на щиті герба, складеними в зірку; відомі також варіації цього герба, де ріжки присутні також в клейноді замість пір'я. За легендою, цьому гербу приписують італійське походження; документально він відомий з кінця XIV ст. (Pargoski 1858, s. 606). Водночас в гербовнику Шимона Око́льського вміщена ще одна легенда, про нібито середньовічне походження цього герба (X ст.): згідно з нею, першим власником «Трубок» був урядник німецького походження котрогось з польських королів, який організовував його полювання. Італійська версія

походження зустрічається частіше, проте обидві ці легенди мають пізні походження (Okolski ? Vol.3, p. 224).

Іл. 5. Герб «Лебідь» з гербовника Б. Папроцького

Іл. 6. Герб «Лис», Orbis polonus, Vol.2

Іл.7. Герби «Лис» та «Яструб» в третій та четвертій частині відповідно, на печатці Самійла Ледуковського, земського судді кременецького, 1627-30 рр.
<https://sigillum.com.ua/>

Найвідомішими власниками «Трубок» у Речі Посполитій були литовські магнати, князі Радзивіли, які мали великі маєтки та мисливські угіддя у т.ч. на Волині (Однороженко 2009, *Руські королівські, господарські і князівські печатки...*, с. 154-156, 297-298). «Трубки» є яскравим прикладом того герба, яким послуговувались не лише заможні та родовиті магнати, а й представники шляхетських, у т.ч. зовсім дрібних родів. До прикладу, цим гербом володіли деякі представники Карвовських, шляхтичів з Волині (Однороженко 2012, *Шляхетська геральдика*, с. 252-253); відомо також про використання цим родом герба «Цваліна» з ведмежими лапами (Однороженко 2009, *Українська родова геральдика*, с. 415), імовірно ним послуговувались також шляхтичі-заушани Геєвські-Ловдикивичі, що належали до дрібної зауської шляхти, що проживала на півночі сучасної Житомирщини.

Мисливська фауна та трофеї в геральдиці зазначеного регіону. Подібно до ріжків, дикі тварини або мисливські трофеї, зображення яких є цікавими в контексті даного дослідження, можуть фігурувати і на щиті, і в клейноді герба. Інколи вони тотожні, прикладом такого герба є «Лебідь», на якому срібний або білий птах, звернений вправо, фігурує і на щиті, і в клейноді (Paprocki 1858, s. 566). З огляду на значне поширення, відомі й інші варіації, наприклад, коли птах на щиті в нашоломнику звернений вліво. Згідно з легендою, цей герб потрапив до Польського королівства завдяки данському аристократу з оточення короля Болеслава Хороброго (Niesiecki 1859, s. 111). Ця версія вважається ймовірною з огляду на те, що польські власники «Лебеда» часів пізнього Середньовіччя мали данське походження.

Цей герб з'являється на печатках деяких представників Боговитинів (Okolski ?, Vol 2, p. 15-16); на сфрагісах Боговитиновичів також зустрічається «Корчак». В пізніший час також на гербах дрібних волинських князів Козик чи Козек, хоча вони переважно користались власним гербом (Однороженко 2009, *Українська родова геральдика...*, с. 321). Історія появи лебеда у геральдиці Боговитинів відмінна від звичних надань гербів на руських теренах, адже лебідь був наданий їм імператором Священної Римської імперії Максиміліаном (Собчук 2004, с. 499). Виразно аристократичним є і саме полювання на лебеда як великого та сильного птаха, що було досить таки складною справою; до того ж, якщо у ньому брали участь хижі птахи, існував ризик їх загибелі (Ejmond 1927, s. 30). До цього варто додати й специфічні смакові якості м'яса лебеда, але водночас і чудове пір'я, яке можна було використати для письма (Samsonowicz 2011, s. 167)

На відміну від «Лебедя», на гербі «Лис» звір лише в клейноді, звернений або вправо, або вліво, а на щиті – стріла з поперечинами. Вважається, що цей герб був власне польський і пов'язаний з давнім родовим знаком, до якого пізніше була додана стилізована стріла (Paprocki 1858, s. 187-188). Цей давній герб був менш поширений, ніж «Корчак» або «Яструб», проте відомі також низка різних його варіацій, пов'язаних переважно з кількістю поперечин на стрілі та їх кольором (золотим або срібним). «Лиса» на власному гербі мали волинські шляхтичі Пісочинські (Niesiecki 1859, s. 102) та панський рід з Київщини Васенцевичі (Макаревичі). До речі, згідно з гербовником Шимона Окольського, останні отримали цей герб завдяки активній участі у боротьбі проти татарських набігів (Okolski ?, Vol.2, p. 216). Можливо, поява такого герба справді мала мисливське підґрунтя – полювання на лисиць було поширеною справою, оскільки надмірна кількість цих хижаків шкодила сільському господарству. Про хутро лисиць у якості податку згадується в статистичній документації Житомирського староства (Клепатский 2003, с. 204). Водночас полювання на цього звіра не було виключно справою простолюду, тож потрапило на сторінки віршованого трактату «Myśliwiec» за авторством великопольського шляхтича Томаша Белявського (? - ? рр.), який описує полювання на лиса з собаками (Bielawski 1595, s. 36-43). Практичною причиною полювання на нього звіра було його якісне хутро, яким оздоблювали кунтуші, шлики (шапки) та рукавиці; вони лише хутро нерідко фігурують у списках викраденого майна під час грабунків (Актова... 2002, с. 108, 236).

Іл. 8. Герб «Помян», *Orbis polonus*, Vol.2.

Ще одним відомим польським гербом зі списку 1413 р. і з зображенням дикої тварини є «Помян», на щиті якого голова зубра, проткнута мечем; за легендою, під час князівського полювання один із шляхтичів, представників гербу «Венява» (цей герб поза вищезгаданим списком), поцілив у зубра мечем, за що отримав такий герб на згадку (Paprocki 1858, s. 536). Полювання на представників родини бикових, а саме зубра та тура, ще в часи Середньовіччя було привілеєю еліт, тож у зазначений час ці звірі встигли стати рідкісними (Samsonowicz 2011, s. 64-66). Згаданий вище зубр, великий та сильний звір, взагалі вважався володарем лісу - полювання на нього було дуже складним, до того ж, наповнене символізмом, найкращим доказом чого є латиномовна поема поета Миколая Гусовського (бл. 1470 – після 1533 рр.) «Пісня про зубра» (Гісторыя... 2010, с. 326-336.).

Гербом із зубром, «Помяном», на Волині та Київщині в зазначений період володіли низка не надто відомих дрібних шляхетських родин, наприклад, волиняни Круковецькі. Подібно «Венявою» також користались дрібні роди, до прикладу, київські зем'яни Климашевські (Однороженко 2009, *Українська родова геральдика*, с. 383, 378). На польських та білоруських землях він був більш знаним, про що свідчить поява низки варіацій цього герба: в деяких з них в клейноді замість руки з мечем зустрічається таке ж зображення, як і на щиті, або й навіть ведмідь з квіткою між двох оленячих рогів. Подібний герб з головою тура зустрічається в геральдиці та сфрагістиці молдовських господарів, які родичались з руськими князями. У цьому контексті варто згадати про доньку молдовського господаря Раїну Могилянку, заміжню за князем Михайлом Вишневецьким, який мав у т.ч. маєтки і на Волині (Однороженко 2008, с. 116). За однією з версій, нібито саме з Раїною пов'язано поява на гербі містечка Прилуки, володіння Вишневецьких, герба з головою буйвола, проткнутою мечем. У ранньомодерний час герби населених пунктів, похідні від гербів їх власників, були звичною практикою в Європі (Hecht 2000, s. 267-268). Проте ця

версія виглядає сумнівною з огляду на те, що у геральдиці Могили присутній питомо молдавський герб з туром, що має кільце в носі; до того ж, з його появою нібито пов'язана легенда мисливського змісту (Однороженко 2009, *Руські королівські, господарські і князівські печатки...*, с. 224-227). Саме це зображення можна побачити на гербі Петра Могили, двоюрідного брата Раїни Могилянки-Вишневецької. Прилуцький герб все ж дуже подібний до «Помяна» (Гречило 1998, с. 61).

Іл.9. Герб «Наленч», *Orbis polonus*, Vol.2

Іл. 10. Герб «Равич» з гербовника Б. Папроцького

Менш відомі герби з мисливськими сюжетами з переліку наданих у 1413 р.. Окремо варто згадати про герби з мисливськими трофеями, які були достатньо відомими на Волині та Київщині, та деякі герби зі списку 1413 р., які лишились малознаними на цих теренах. До відомих мисливських трофеїв належать роги оленя або лося, які досить часто можна побачити у нашоломниках гербів ранньомодерного часу. Роги оленя є типовою прикрасою мисливської вітальні у палаці чи замку, або ж мисливського будиночка (Büttner 2010, S. 18). Це і не дивно – ще в часи Середньовіччя на Заході Європи від впливом Церкви стало популярним полювання на оленя, яке прийшло на зміну гонитві на вепра, що вважалось відголоском обряду ініціації. Позиція Церкви була зумовлена тим, що у полюванні на граційного оленя людина проявляє менше жорстокості, і воно безпечніше для неї самої (Пастуро 2010). До того ж, воно присутнє в житіях святих Остафія та Губерта.

Тож, із більш-менш відомих гербів на згаданих теренах роги оленя можна побачити на гербі «Наленч». На щиті цього герба - срібна хустина, в клейноді панна з такою ж хустиною на голові, яка тримається руками за оленячі роги; початково в клейноді були роги лося (Paprocki 1858, s. 207-208). У варіаціях цього герба зміни стосуються лише клейноду – замість панни в ньому можна побачити чоловіка, пир'я павича, крука з золотим кільцем в дзьобі та ін.. Поява цього герба, а точніше геральдичного знака у вигляді срібної хустки, згідно з легендою, пов'язана з історією християнізації Польського королівства. Сумарно цим гербом послуговувались чимало шляхетських родин, проте на Волині це були переважно дрібношляхетські роди (Niesiecki 1859, s. 172).

Вищезгаданого ведмеда з квіткою в лапах між двома оленячими рогами частіше можна побачити в клейноді гербу «Равич», на щиті якого зображена панна верхи на ведмеді. Цей герб був привнесений у середньовічне Польське королівство з чеських земель, хоча за його створенням нібито стоїть давня англійська легенда про поділ королівського спадку. Згідно з нею, йшлося про поділ королівського майна між двома спадкоємцями – сином та донькою; аби все рухоме майно отримав перший, в покої принцеси запустили ведмеда, вкрай небезпечного звіра. Проте вона нібито якимсь чином приборкала його і, виїхавши на його спині, добилась отримання того, що їй належало за заповітом батька (Niesiecki 1862, s. 12). У різних варіаціях ведмеді на щиті та в нашоломнику звернені або вправо, або вліво, також варіюється наявність ружі в лапах звіра в клейноді (Paprocki 1858, s. 539). У геральдиці Волині та Київщини він був маловідомий, проте непоодинокі випадки його вживання на Галичині та Поділлі; ним володіли чимало

представників шляхти з теренів Східної Польщі (Okolski ?, Vol.2, p. 595-600). Зокрема цим гербом користувалися білоруські князі Соломирецькі, які породичались з князями Пронськими. Власне тому на печатці князя Семена-Фрідріха Пронського, який володів маєтками на Київщині та Волині, було присутнє схематичне зображення панни верхи на ведмеді (Однороженко 2009, *Руські королівські, господарські та князівські печатки...*, с. 177, 313). Поза тим, Пронські послуговувались нетиповим для Речі Посполитої гербом «Сокольнічий» із зображенням лицаря, що тримає сокола. Цей герб більш відомий на білоруських землях; вважається, що ним користались князі, споріднені з московською чи рязанською династіями (Однороженко 2018, с. 424-426).

Подібно до «Равича» є ще низка гербів із зображенням мисливського змісту в клейноді чи на щиті, які не стали дуже відомими, принаймні на Волині та Київщині в зазначений період. До них належить, наприклад, герб «Геральт» (інші назви – «Тетерів» або «Осьмьорог»), в клейноді якого тетерів вправо, а на щиті – роздвоєний на кінцях хрест. Цим гербом у зазначений період послуговувались галицькі зем'яни Роговські, що мали маєтки на Волині (Яковенко та ін. 1991, Т.3, с. 634). Старовинний польський герб «Дзялоша» (або «Дялоса») з страусовим пір'ям в клейноді та крилом коршуна й оленячим рогом на щиті, так само належав до переліку 1413 р., але лишився маловідомим. Імовірно, його носіями були волинські зем'яни Дяткевичі, проте йдеться вже про 1660 р. (Яковенко та ін. 1991, Т.1, с. 197). Найвідомішим власником гербу «Свинка» на Волині був шляхетський рід Чацьких, який придбав у цьому регіоні маєтки наприкінці XVII ст. (Яковенко та ін. 1991, Т.4, С. 804). Не надто знаним на Волині лишився герб «Гриф» з міфічною істотою грифом на щиті та в клейноді поруч з оленячим рогом. Переважно ці герби згадуються у зв'язку з переселенням польських шляхтичів на Волинь, або з галицькою знаттю, де вони раніше стали відомими.

Інші приклади мисливської геральдики. Насамкінець варто звернути увагу на випадки використання гербів, що не увійшли до переліку 1413 р., та не стали дуже відомими на Волині та Київщині. Деякі з них належали переважно шляхті польського походження, або тим руським шляхтичам, що були родом із Галичини. Із їх створенням нібито пов'язані легенди з мисливськими сюжетами. Одним з таких гербів є «Рогалі», на щиті якого – ріг оленя та ріг зубра, а в клейноді вони ж в оберненому порядку; відомі також варіанти, де роги розміщені і на щиті, і в клейноді розміщені однаково, або між рогами в клейноді ще й присутня маленька пташка (Okolski Vol.2, p. 606, 613). Згідно з легендою, постання цього герба пов'язане з полювання польського короля на зубра, під час якого один з лицарів, схопив звіра за ріг та повалив на землю. Після того його родинний геральдичний знак – ріг оленя – був доповнений ще одним рогом. У зазначений період цим гербом імовірно володіли дрібні шляхтичі-заушани Беги (Niesiecki 1862, s. 16-17), проте цей герб був більш відомим на Галичині.

У якості виняткового герба варто навести також приклад «Байбузи» (інша назва – «Грибун»), як такого, чия легенда про створення також була пов'язана з полюванням. В ній йдеться про татарського мурзу, що був при дворі великого князя литовського і брав участь у князівському полюванні. Побачивши вужа, він вистрілив у нього з лука – стріла, що летіла майже вертикально, пробила змії голову і вона обвилась навколо неї. Вражений князь надав стрільцю герб з зображенням вужа, в якого влучила стріла, а оскільки поруч знаходились три гриби, їх також можна побачити на щиті герба. Герб пов'язують з родом Байбуз з Байбузова на Брацлавщині; окрім цього містечка, його руські власники мали маєтки на території Волині та Посулля. На відміну від «Рогалі», якою володіли кількасот родів у Речі Посполитій, «Грибун» лишився маловідомим – згідно з гербовником К. Несецького, окрім самих Байбуз ним користався ще один рід в Литві, можливо, їх рідні (Niesiecki 1855, s. 18-19).

Насамкінець варто згадати ще про два герби європейського зразка і з мисливським компонентом, які не належали до вищезгаданого переліку. Герб «Брохвич» з оленем на щиті вправо був доволі відомим у Речі Посполитій, принаймні зафіксовано декілька його варіацій – з рогами чи страусовим пір'ям в клейноді, на щиті – з наявністю солярної символіки, оленем лежачим чи оленем в русі. Легенд про постання цього герба не було наведено в гербовнику, але відомо, що він мав німецьке походження (Niesiecki 1855, s. 59). Згадка про нього у цьому контексті не випадкова – польський король Владислав IV надав «Брохвич IV» шляхтичам Вронським у 1635 р., за військові досягнення у Смоленській війні. У даному випадку цікавий той факт, що в зафіксованому в гербовнику варіанті «Брохвича IV» в клейноді має бути біле страусове пір'я, а не роги оленя (Лукомский, Модзалевский 1993, с. 27). Герб «Сухі Ковнати» (інша назва – «Сухекомнати») з чорно-золотим різком і хрестом на щиті та страусовим пір'ям в клейноді імовірно має пруське походження (Pargoski 1858, s. 611). Проте згідно із зафіксованою гербовою легендою, цей герб споріднений з «Трубкамі» – мазовецький князь з якихось причин не бажав дарувати власний герб військовому, що відзначився у битві з тевтонцями, тож надав герб лише з одним різком. На відміну від багатьох старих гербів, відомих у Польському королівстві, перший документ, де з'явився відтиск печатки з цим гербом, датований XV, а не XIV ст.. На Волині власниками цього герба були шляхтичі Міончинські та Овлочимські (Niesiecki 1862, s. 100).

У Західній Європі одним із візуальних маркерів наявності захоплення полюванням була поява родових гербів із дикими тваринами, або мисливськими трофеями чи аксесуарами (як то ріжками-трубами). Історія їх виникнення заглиблена у Середньовіччя і, очевидно, пов'язана з відголосками язичництва. Побутування багатьох з гербів, про які йшлося вище, було зафіксоване у джерелах XIV ст.. В деяких збережених легендах, завдяки яким можна трактувати ці герби, присутні мисливські сюжети. Проте невідомо, наскільки насправді є давніми ці легенди, оскільки примітним є факт наявності в багатьох з них знаних польських середньовічних монархів. Тож якщо дані легенди були новотворами ранньомодерного часу, то їх автори могли прагнути символічно утвердити роль конкретного шляхетного роду, власника герба, у сторінках історії середньовічного Польського королівства. Помітним є також той факт, що на гербах частіше з'являлись ті тварини, які мали значення під час полювання: як помічники мисливця, в якості дичини чи як мисливський трофей. В останньому випадку йдеться переважно про роги оленя або зубра, і якщо полювання на оленя було популярним ще й завдяки західній моді, то велике значення зубра – риса власне річпосполитської мисливської традиції та культури.

Попри те, що полювання на українських землях мало давню історію і проявилось ще в середньовічному законодавстві, у власне українському герботворенні воно виявилось малопомітним. Герби з дотичними до мисливства сюжетами, які більш-менш відомі на українських землях, мали іноземне походження, як і почасти й шляхетські роди, що ними володіли. Загалом же різноманіття використання «мисливськими» гербами на Волині та Київщині досягалося завдяки переселенню їх власників з польських теренів Речі Посполитої або з Руського та Белзького воєводств, де ці гербові традиції поширились раніше. Прикметно, що на цих теренах, герби європейського зразка також уживала переважно шляхта польського походження. Водночас виникають певні складнощі у дослідженні поширення гербів європейського зразка (включно і зі згаданими вище), оскільки представники одного роду чи різних його гілок могли послуговуватись різними гербами. До того ж, значним був відсоток дрібної шляхти, герби якої лишились невідомими, чи поки що

не були введені у науковий обіг. Примітно, що більш поширеними, ніж решта, стали ті герби, якими володіли панські чи заможні шляхетські роди. Серед власників гербів європейського зразка відчутним є відсоток шляхти, старіші герби якої невідомі, тож отримання такого герба могло бути перевагою для їх репрезентації в суспільстві. Хоча водночас зміну герба чи частіше його доповнення елементами західної геральдики варто обґрунтовувати впливом західної моди.

Немає однозначної відповіді на питання, чому ж українську шляхту так мало цікавили герби західного зразка – можливо, йшлося про усвідомлення того, що наявність давнього гербового знака була частиною ідентичності, доказом походження та значимості роду в минулому. Непоодинокими були випадки, коли місцева знать використовувала давній герб разом з новим, або поєднувала їх в одному. Попри те, що руські герби складали приблизно третину річпосполитських гербів, гербів європейського зразка на українських землях було лише 10% від загальної кількості (Однороженко 2009, *Козацька територіальна геральдика*, с. 5). Українська геральдика розвивалась на місцевому ґрунті і на основі старовинних родових знаків, поширення європейських (у т.ч. польських) гербів чи геральдичних фігур торкнулось руської геральдики незначно.

Що ж до того, наскільки європейські традиції співвідносились з місцевими українськими, то в контексті фауністичної теми варто додати, що на давніх печатках місцевого походження присутні стилізований птах (галка, на печатках Галицько-Волинського князівства), тур, орел, екзотичні тварини – лев, павич і т.д. Себто власне мисливська фауна хоч і наявна, але незначно. На відбитках печаток зазначеного періоду переважно можна побачити зображення щита герба, проте в тому випадку, коли нашоломник з птахом потрапляє на печатку, птах так само постає у вигляді геральдичної галиці, відомої у європейській геральдиці (Пастуро 2003, с. 62). Все це свідчить про високу самодостатність і оригінальність місцевих традицій, які домінували не лише в геральдиці, але й інших мистецьких сферах, культивуючи власну символіку й практики її застосування.

Іл. 11. Гербовник Боланкура або Белленвілля отримав свою назву за прізвищем власника періоду XVI ст., Антуана де Боланкура, синьйора Белленвілля. Воно стоїть на першій сторінці рукопису з мініатюрами гербів, що був створений у II половині XIV ст. на території сучасних Нідерландів. У цьому виданні вміщені італійські, французькі, німецькі та голландські герби. Європейська геральдика мала відчутний вплив на формування річпосполитської, особливо якщо мова йде про тваринні сюжети.

Джерело ілюстрацій <https://gallica.bnf.fr/> - офіційний сайт Французької національної бібліотеки, де зберігається оригінал гербовника.

Іл.12-13. Ці геральдичні мініатюри належать пензлю Теодора Хжоньського (1821-1887 рр.), художника та знавця гербів, що працював у Герольдії Королівства Польського. До цієї установи представники шляхетських родин надсилали документи, що засвідчують їх походження, аби Російська імперія визнала їх належність до еліти. Серед цих документів фігурували описи гербів чи їх зображення, на основі яких Т.Х. створював кольорові копії або робив їх реконструкції. Вже по його смерті, на основі цих зображень польський історик-геральдист Юліуш Кароль Островський видав ці зображення у вигляді геральдичних таблиць. Дослідники польської геральдики досі користаються цим виданням, що побачило світ ще у 1909 р. Ілюстрації з <https://crispa.uw.edu.pl/>, платформи бібліотеки Університету Варшавського. Іл. 12, зліва направо, перший ряд: 1-2. варіанти гербу "Побуг"; 3-4. варіанти гербу "Трубки", четвертий належить князям Радзивіллам; 5. герб "Розаля"; 6. герб "Наленч"; 7. герб "Брохвич IV"; 8-9. варіанти гербу "Равич". Іл. 13, в другому ряду, також зліва направо: 1-2. варіації гербу "Лебідь"; 3-6. варіації гербу "Побуг"; 7-10. варіації гербу "Ястшемця" ("Яструба").

Список джерел та літератури

- BIELAWSKI, T., 1595, *Myśliwiec*. Kraków: Drukiem J. Siebeneichera.
- PAPROCKI, B., 1858, *Herby rycerstwa polskiego... zebrane i wydane r. p. 1584*. Wyd. K. J. Turowskiego. Kraków: Nakł. Wydawn. Biblioteki Polskiej.
- NIESIECKI, K., 1855, *Herbarz polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów...* Wyd. H. Stupnickiego. T. I. Lwów: Drukiem K. Pillera.
- NIESIECKI, K., 1859, *Herbarz polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów...* Wyd. H. Stupnickiego. T. II. Lwów: Drukiem K. Pillera.
- NIESIECKI, K., 1862, *Herbarz polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów...* Wyd. H. Stupnickiego. T. III. Lwów: Drukiem K. Pillera.
- OKOLSKI, S., 1641, *Orbis polonus*. Vol. I. Cracoviae: In Officina Typographica Francisci Caesarii.

- OKOLSKI, S., n.d., *Orbis polonus*. Vol. II. Cracoviae: In Officina Typographica Francisci Caesarii.
- OKOLSKI, S., n.d., *Orbis polonus*. Vol. III. Cracoviae: In Officina Typographica Francisci Caesarii.
- OSTROROG, J., 1859, *Myślistwo z ogarami*. Wyd. K. J. Turowskiego. Kraków: Nakł. Wydawn. Biblioteki Polskiej.
- Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року, 2002, упор. Матвієнко А. М., Мойсієнко В. М. Житомир: Полісся.
- КОБИЛЯНСЬКИЙ, А. & ЧЕРНЕЦЬКИЙ, Є., 2014, *Родові герби шляхти. Довідник*. Біла Церква: Видавець О. Пшонківський.
- ЛУКОМСКИЙ, В. К. & МОДЗАЛЕВСКИЙ, В. Л., 1993, *Малороссийский гербовник. Репр. издание*. Київ: Либідь.
- Луцька замкова книга 1560-61 рр., 2013, упор. Мойсієнко В. М., Поліщук В. В. Київ-Луцьк: СПД ФО Купровський В.М.
- Центральний державний історичний архів України у Києві (ЦДІАК України), ф. 24, оп. 1, спр. 1, арк. 96зв.
- ЯКОВЕНКО, Н. М. та ін.. 1991, *Іменний показчик до ф.256 ЦДІАК. Замойські, польський магнатський рід*. Т. 1. Київ: Б.м.; машинопис.
- ЯКОВЕНКО, Н. М. та ін.. 1991, *Іменний показчик до ф.256 ЦДІАК. Замойські, польський магнатський рід*. Т. 3. Київ: Б.м.; машинопис.
- ЯКОВЕНКО, Н. М. та ін.. 1991, *Іменний показчик до ф.256 ЦДІАК. Замойські, польський магнатський рід*. Т. 4. Київ: Б.м.; машинопис.
- BÜTTNER, N., 2007, *Landschaft und Hirsch. Kunsthistorische Überlegungen zu Deutung und Bedeutung*. In: Engell L., hrsg, Stadt - Land - Fluss. Medienlandschaften. Weimar: Bauhaus-Universitätsverlag, 9-21.
- EJSMOND, J., 1927, *Wielkie łowy królów polskich*. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze "Rój".
- HECHT, M., 2000, Landesherrschaft im Spiegel der Heraldik. Das grosse Wappen des Fürstentums Anhalt in der frühen Neuzeit, *Sachsen und Anhalt. Jahrbuch der Historischen Kommission für Sachsen-Anhalt*, B. 22., 1999/2000, 267-288.
- KAZAŃCZUK, M., 2002, Staropolskie herbarze. Herby – historia – religia, *Pamiętnik Literacki*, XCIII, z. 3., 37-57.
- SAMSONOWICZ, A., 2011, *Łowiectwo w Polsce Piastów I Jagiellonów*. Warszawa: Warszawska Firma Wydawnicza.
- БЕЗПАЛЬКО, В., КУЗЬМІНСЬКИЙ, І., 2019, Музичне повсякдення Волині (середина XVI – початок XVII століть), *Текст і образ: Актуальні проблеми історії мистецтва*, 1 (7), 5-32.
- БІЛОУС, Н., 2012, Функціонування печаток у міському суспільстві Луцька на прикладі актових джерел XVI – початку XVII ст., *Сфрагістичний щорічник*, III, 128-136.
- ГРЕЧИЛО, А., 1998, *Українська міська геральдика*. Київ-Львів: УГТ.
- ЖЛУТКА, А. А., 2010, *Мікола Гусоўскі*. В: Чамярыцкі В. А., наук. рэд., Гісторыя беларускай літаратуры XI – XIX стг. Т. 1. Даўня літаратура XI – першая палова XVIII стагодзя. Мінск: Беларуская навука, 309-356.
- КЛЕПАТСКИЙ, П. Г., 2007, *Очерки по истории земли Киевской. Литовский период*. Біла Церква: Видавець О. Пшонківський.
- КРАВЧЕНКО, Н., 2020, Образ мисливства у Речі Посполитій XVI – I половини XVII ст.: середньовічні традиції та ренесансні новації, *Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 73-ї Міжнародної наукової конференції (м. Харків, 24 квітня 2020 р.)*, 44-45.
- ОДНОРОЖЕНКО, О., 2012, Геральдика членів господарської ради Великого князя Свидригайла Ольгердовича, *Студії та матеріали з історії Волині*, 153-194.
- ОДНОРОЖЕНКО, О., 2008, Герб князів Вишневецьких, *Січеславський альманах. Збірник наукових праць з історії українського козацтва*, III, 106-121.

- ОДНОРОЖЕНКО, О., 2009, *Козацька територіальна геральдика XVI – XVIII ст.*. Харків: Харківське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім.Т.Г.Шевченка.
- ОДНОРОЖЕНКО, О., 2018, Родові, династичні та територіальні знаки в литовсько-руській геральдиці XIV – першої половини XVII ст., *Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін*. Т. 271. 366-453.
- ОДНОРОЖЕНКО, О., 2011, Руська гербова печатка. До питання реконструкції руської (української) сфрагістичної та геральдичної термінології XIV-XVIII ст., *Сфрагістичний щорічник*, I, 16-105.
- ОДНОРОЖЕНКО, О. А., 2009, *Руські королівські, господарські та князівські печатки XIII–XVI ст.* Харків: Харківське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім.Т.Г.Шевченка.
- ОДНОРОЖЕНКО, О., 2009, *Українська родова геральдика доби Середньовіччя та Раннього модерну (XIV – XVIII ст.)* : дис. докт. іст. наук: 07.00.06. Київ: НАНУ, Інститут укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського.
- ОДНОРОЖЕНКО, О., 2012, Шляхетська геральдика Київської землі XV – першої половини XVII ст. за архівними джерелами та матеріалами сфрагістичної колекції Музею Шереметьєвих, *Сфрагістичний щорічник*, II, 99-185.
- ПАСТУРО, М., 2003, *Геральдика*. Москва: Астрель.
- ПАСТУРО, М., 2010, Охота на кабана. Как королевская дичь стала нечистым животным: история переоценки, *Неприкосновенный запас*, 4. Режим доступу: <https://magazines.gorky.media/nz/2010/4/ohota-na-kabana-kak-korolevskaya-dich-stala-nechistym-zhivotnym-istoriya-pereoczenki.html>
- СОБЧУК В., 2004, Боговитиновичі: генеалогія і маєтки, *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*. Т. I. 498-537.
- УЛЬЯНОВСЬКИЙ, В., 2012, *Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків*. Київ: ВД “Простір”.
- ЯКОВЕНКО, Н., 2008, *Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII ст. Волинь і Центральна Україна*. Київ: Критика.
- ЯКОВЕНКО, Н., 2012, Внесок геральдики у творення «території з історією»: геральдичні легенди волинської, київської і брацлавської шляхти кінця XVI – середини XVII століття. В: *Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття*. Київ: Laurus, 165-203.

References

- Aktova knyha Zhytomyrs'koho hrods'koho uriadu 1611 roku* [Record book of the Zhytomyr castle government of 1611 year], 2002, upor. Matviienko A. M., Mojsiienko V. M. Zhytomyr: Polissia.
- BEZPAL'KO, V., KUZ'MINS'KYJ, I., 2019, Muzychne povsiakdennia Volyni (seredyna XVI – pochatok XVII stolit') [Musical everyday life of Volhynia in the middle of 16th – early 17th cc.], *Tekst i obraz: Aktual'ni problemy istorii mystetstva*, 1 (7), 5-32.
- BIELAWSKI, T., 1595, *Myśliwiec*. Kraków: Drukiem J. Siebeneichera.
- BILOUS, N., 2012, Funktsionuvannia pechatok u mis'komu suspil'stvi Luts'ka na prykladi aktovykh dzherel XVI – pochatku XVII st. [The functioning of seals in urban society of Lutsk in the XVIth – in the beginning of the XVIIth century], *Sfrahistychnyj schchorichnyk*, III. 128-136.
- BÜTTNER, N., 2007, *Landschaft und Hirsch. Kunsthistorische Überlegungen zu Deutung und Bedeutung*. In: Engell L., hrsg, Stadt - Land - Fluss. Medienlandschaften. Weimar: Bauhaus-Universitätsverlag, 9-21.
- EJSMOND, J., 1927, *Wielkie łowy królów polskich*. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze "Rój".

- HECHT, M., 2000, Landesherrschaft im Spiegel der Heraldik. Das grosse Wappen des Fürstentums Anhalt in der frühen Neuzeit. *Sachsen und Anhalt. Jahrbuch der Historischen Kommission für Sachsen-Anhalt*, B. 22., 1999/2000, 267-288.
- HRECHYLO, A., 1998, *Ukrains'ka mis'ka heral'dyka* [Ukrainian urban heraldry]. Kyiv-L'viv: UHT.
- KAZAŃCZUK, M., 2002, Staropolskie herbarze. Herby – historia – religia. *Pamiętnik Literacki*, XCIII, z. 3., 37-57.
- KLEPATSKYJ, P. H., 2007, *Ocherky po ystoryy zemly Kyevskej. Lytovskij peryod*. [An outline of history of Kyiv Land. Lithuanian period.] Bila Tserkva: Vydavets' O. Pshonkivs'kyj.
- KOBYLYANS'KYJ, A. & CHERNETS'KYJ, YE., 2014, *Rodovi herby shliakhty. Dovidnyk*. [Family coats of arms of szlachta. Reference book.] Bila Tserkva: Vydavets' O. Pshonkivs'kyj.
- KRAVCHENKO, N., 2020, Obraz myslivstva u Rechi Pospolytij XVI – I polovyny XVII st.: seredn'ovichni tradytsii ta renesansni novatsii [The form of hunt in Polish-Lithuanian Commonwealth in XVI – I half of XVII centuries: middle-aged traditions and renaissance innovations], *Karazins'ki chytannia (istorychni nauky): Tezy dopovidej 73-i Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (m. Kharkiv, 24 kvitnia 2020 r.)*, 44-45.
- LUKOMSKYJ, V. K. & MODZALEVSKYJ, V. L., 1993, *Malorossyjskij herbovnyk. Repr. yzdanye*. [Armorial of Little Russia. Reprint.] Kyiv: Lybid'.
- Luts'ka zamkova knyha 1560-61 rr.* [Lutsk Castle Book 1560-1561 years], 2013, upor. Mojsiienko V. M., Polischuk V. V. Kyiv-Luts'k: SPD FO Kuprovs'kyj V.M.
- NIESIECKI, K., 1855, *Herbarz polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów...* Wyd. H. Stupnickiego. Tom I. Lwów: Drukiem K. Pillera.
- NIESIECKI, K., 1859, *Herbarz polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów...* Wyd. H. Stupnickiego. T. II. Lwów: Drukiem K. Pillera.
- NIESIECKI, K., 1862, *Herbarz polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów...* Wyd. H. Stupnickiego. T. III. Lwów: Drukiem K. Pillera.
- ODNOROZHENKO, O. A., 2009, Rus'ki korolivs'ki, hospodars'ki ta kniazivs'ki pechatky XIII–XVI st. [Ruthenian royal, gospodarsky, princely seals of XIII–XVI centuries]. Kharkiv: Kharkivs'ke oblasne ob'iednannia Vseukrains'koho tovarystva “Prosvita” im.T.H.Shevchenka.
- ODNOROZHENKO, O., 2008, Herb kniaziv Vyshnevets'kykh [The coat of arms of princely family Wiśniowiecki], *Sicheslavs'kyj al'manakh. Zbirnyk naukovykh prats' z istorii ukrains'koho kozatstva*, III. 106-121.
- ODNOROZHENKO, O., 2009, *Kozats'ka terytorial'na heral'dyka XVI – XVIII st.* [Cossacks territorial heraldry XVI – XVIII centuries]. Kharkiv: Kharkivs'ke oblasne ob'iednannia Vseukrains'koho tovarystva “Prosvita” im.T.H.Shevchenka.
- ODNOROZHENKO, O., 2009, *Ukrains'ka rodova heral'dyka doby Seredn'ovichchia ta Rann'oho modernu (XIV – XVIII st.)* [Ukrainian familial heraldry of middle ages and early modern period (XIV – XVIII centuries)]: dys. dokt. ist. nauk: 07.00.06. Kyiv: NANU, Instytut ukr. arkhieohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevs'koho.
- ODNOROZHENKO, O., 2011, Rus'ka herbova pechatka. Do pyttannia rekonstruktsii rus'koi (ukrains'koi) sfrahistychnoi ta heral'dychnoi terminolohii XIV–XVIII st. [The Ruthenian emblem seal. To the problem of the reconstruction of the Ruthenian (Ukrainian) sphragistic and heraldic terminology of the 14th–18th century], *Sfrahistychnyj schchorichnyk*, I, 16-105.
- ODNOROZHENKO, O., 2012, Heral'dyka chleniv hospodars'koi rady Velykoho kniazia Svydryhajla Ol'herdovycha [Heraldry of the members of Hospodarsky Council of the Grand Duke Švitrigaila Algirdatis], *Studii ta materialy z istorii Volyni*, 153-194.
- ODNOROZHENKO, O., 2012, Shliakhets'ka heral'dyka Kyivs'koi zemli XV – pershoi polovyny XVII st. za arkhivnymi dzherelamy ta materialamy sfrahistychnoi kolektsii Muzeiu Sheremet'ievkyh [The noble heraldry of the Kyivan Land in the XVth – the first half of the XVIIth century from archive

- sources and materials of the sphragistics collection of the Sheremetievs Museum], *Sfrahistychnyj schorichnyk*, II, 99-185.
- ODNOROZHENKO, O., 2018, Rodovi, dynastychni ta terytorial'ni znaky v lytovs'ko-rus'kij heral'dytsi XIV – pershoi polovyny XVII st. [Familial, dynastic and territorial emblems in the Lithuanian-Rus princely heraldry of the 15th century to the first half of the 17th century], *Zapysky naukovohto tovarystva imeni Shevchenka. Pratsi komisii spetsial'nykh (dopomizhnykh) istorychnykh dystsyplin*. T. 271. 366-453.
- OKOLSKI, S., 1641, *Orbis polonus*. Vol. I. Cracoviae: In Officina Typographica Francisci Caesarii.
- OKOLSKI, S., n.d., *Orbis polonus*. Vol. II. Cracoviae: In Officina Typographica Francisci Caesarii.
- OKOLSKI, S., n.d., *Orbis polonus*. Vol. III. Cracoviae: In Officina Typographica Francisci Caesarii.
- OSTROROG, J., 1859, *Myślistwo z ogarami*. Wyd. K. J. Turowskiego. Kraków: Nakł. Wydawn. Biblioteki Polskiej.
- PAPROCKI, B., 1858, *Herby rycerstwa polskiego... zebrane i wydane r. p. 1584*. Wyd. K. J. Turowskiego. Kraków: Nakł. Wydawn. Biblioteki Polskiej.
- PASTURO, M., 2003, *Heral'dyka* [Heraldry]. Moskva: Astrel'.
- PASTURO, M., 2010, Okhota na kabana. Kak korolevskaia dych' stala nechystym zhyvotnym: ystoryia pereotsenky [Hunting on wild boar. How royal wildfowl turned to dirty beast. History of redefinition], *Neprykosnovennyj zapas*, 4. Rezhym dostupu: <https://magazines.gorky.media/nz/2010/4/ohota-na-kabana-kak-korolevskaya-dich-stala-nechistym-zhyvotnym-istoriya-pereoczenki.html>
- SAMSONOWICZ, A., 2011, *Łowiectwo w Polsce Piastów I Jagiellonów*. Warszawa: Warszawska Firma Wydawnicza.
- SOBCHUK, V., 2004, Bohovytynovychi: henealohiia i maietky [Bohowityny: genealogy and freeholds], *Do dzherel. Zbirnyk naukovykh prats' na poshanu Oleha Kupchyns'koho z nahody joho 70-richchia*. T. I. 498-537.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Kyievi (TSDIAK Ukrainy) [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], f. 24, op. 1, spr. 1, ark. 96zv.
- UL'YANOV'S'KYJ, V., 2012, *Kniaz' Vasyl'-Kostiantyn Ostroz'kyj: istorychnyj portret u halerei predkiv ta naschadkiv* [Prince Kostiantyn Vasyl Ostrozky: historical portrait in gallery of forefathers and descendants]. Kyiv: VD "Prostir".
- YAKOVENKO, N., 2008, *Ukrains'ka shliakhta z kintsia XIV – do seredyny XVII st. Volyn' i Tsentral'na Ukraina* [Ukrainian szlachta from the end of XIV – to half XVII centuries. Volhynia and Central Ukraine]. Kyiv: Krytyka.
- YAKOVENKO, N., 2012, Vnesok heral'dyky u tvorennia «terytorii z istoriieiu»: heral'dychni lehendy volyns'koi, kyivs'koi i bratslavs'koi shliakhty kintsia XVI – seredyny XVII stolittia [Contribution of Heraldry to creation «territory with history»: heraldical legends of volhynian, kyivan, bratslavian szlachta from the end of XIV – to half XVII centuries]. V: *Dzerkala identychnosti. Doslidzhennia z istorii uiavlen' ta idej v Ukraini XVI – pochatku XVIII stolittia*. Kyiv: Laurus, 165-203.
- YAKOVENKO, N. M. et al., 1991, *Imennyj pokazhchyk do f.256 TsDIAK. Zamojs'ki, pol's'kyj mahnats'kyj rid*. T. 1. [Name index for Unit 256 of Central State Historical Archive in Kyiv. Zamoyski, polish magnate family. Vol. 1]. Kyiv: B.m.; mashynopys.
- YAKOVENKO, N. M. et al., 1991, *Imennyj pokazhchyk do f.256 TsDIAK. Zamojs'ki, pol's'kyj mahnats'kyj rid*. T. 3. [Name index for Unit 256 of Central State Historical Archive in Kyiv. Zamoyski, polish magnate family. Vol. 3]. Kyiv: B.m.; mashynopys.
- YAKOVENKO, N. M. et al., 1991, *Imennyj pokazhchyk do f.256 TsDIAK. Zamojs'ki, pol's'kyj mahnats'kyj rid*. T. 4. [Name index for Unit 256 of Central State Historical Archive in Kyiv. Zamoyski, polish magnate family. Vol. 4]. Kyiv: B.m.; mashynopys.

ZhLUTKA, A. A., 2010, *Mikola Husowski*. V: Chamiarytski V. A., nauk. red., *Historyia belaruskaj litaratury XI – XIX sth. T. 1. Dauniaia litaratura XI – pershaia palova XVIII stahodzia*. Minsk: Belarускаia navuka, 309-356.

Мисливська геральдика на Волині та Київщині у XVI – першій половині XVII століття

Стаття присвячена мисливським сюжетам і символіці в геральдиці Волині та Київщини XVI – першої половини XVII ст. До новацій цього часу належить поява в українській геральдиці нетипових для неї зображень, а саме диких тварин та мисливських ріжків. Авторкою проаналізовано відомі «мисливські» герби, їх поширення та ймовірні причини малої популярності на зазначених теренах порівняно з Польським королівством.

В ранньомодерний період шляхтичі намагались за допомогою геральдичних знаків та легенд підкреслити своє давнє походження, права на володіння землею та політичний вплив. Поява диких тварин на руських гербах була частиною поширення на ці терени західної геральдичної моди та мисливської культури як такої. Непоодинокими були випадки поєднання руської геральдичної традиції та цілком західних зразків, найяскравішим прикладом чого є герб «Корчак». Вважається, що клейнод у вигляді песика породи угорська вижла має угорське походження, проте зображення щита («вруби») цього герба власне руське, трактоване як три пояси, колоди або ріки. Менш відомими, ніж герб «Корчак» та його варіації були випадки додавання до старих гербів елементів західної геральдики, наприклад, мисливських ріжків.

Більшість гербів західного зразка, відомих або відносно відомих на цих теренах належали до списку тих, що були надані нобілітету ВКЛ у 1413 р. Чимало з них були поширені переважно в середовищі дрібної шляхти польського походження або ж переселенців з Галичини. Натомість на Волині та Київщині шляхта надавала перевагу власним старовинним гербам, створеним на основі давніх межових (територіальних, родових) знаків. Імовірно, прихильність до давніх геральдичних традицій мала на меті підкреслити свою руську ідентичність.

Ключові слова: герб, мисливська фауна, Волинське воєводство, Київське воєводство, Річ Посполита, ранньомодерний час.

Nadiia Kravchenko, PhD student of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, History Faculty, researcher at the National Museum of Ukrainian History.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9739-4859>

Надія Кравченко, аспірантка історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, наукова співробітниця Національного музею історії України.

Received: 24-05-2021

Advance Access Published: July, 2021